

Knyga apie senąsias Karaliaučiaus bibliotekas

Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte / Hg. Axel E. Walter. – Köln; Weimar; Wien : Böhlau Verlag, 2004. – X, 822 p. – (Aus Archiven, Bibliotheken und Museen Mittel- und Osteuropas ; T. 1)

Besidominčių Karaliaučiaus ir jo bibliotekų istorija ir skaitančių vokiškai akis turėtų patraukti pernai pasirodęs serijos „Iš Vidurio ir Rytų Europos archyvų, bibliotekų ir muziejų“ pirmasis tomas. Didžioji dalis jame publikuojamų straipsnių parengti simpoziumo, vykusio 1999 m. spalio 15–17 dienomis Osnabriuko universitete, pranešimų pagrindu. Leidinio sudarytojas Akselis E. Valteris (Axel E. Walter), Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos darbuotojams pažįstamas kaip dažnas retų spaudinių ir rankraščių skaitytojas ir kelių bibliografinių projektų vadovas, įžangoje pažymi: „Konferencijos, o ir šios knygos tikslas – suburti į krūvą visus mokslininkus ir bibliotekininkus, kurie pastaruosius du dešimtmečius dirba šioje srityje.“

Straipsniai skiriami į penkias grupes.

Pirmojoje – „Skelbimo vieta – Karaliaučius“ – greta vokiečių mokslininkų bibliografinių tyrinėjimų apie XVI amžiuje veikusią Hanso Daubmanno spaustuvę ir jos produkciją, apie pirmąsias lenkų knygas Hanso Veinreicho (Weinreich) ir Aleksandro Augezdeckio (Alexander Augezdecki) officinose, rasime Vilniaus universiteto profesoriaus Domo Kauno straipsnį apie Karaliaučiaus svarbą lietuviškos knygos istorijai. Manfredas Komorovskis (Komorowski) svarsto galimybę sudaryti visuotinį katalogą Karaliaučiaus spaudinių nuo 1524 metų, kai H. Veinreicho spaustuvėje pasirodė pirmasis iš jų – vyskupo Georgo fon Polenco (Georg von Polentz)¹ Kalėdų pamokslas, iki 1800-ųjų. Tuo pačiu aptariami jau esami bibliografiniai leidiniai. Įdomu, kad spaustuvininkų ir leidėjų skaičius nuo 12-os XVI a. išaugo iki 30-ies XVIII a., o pavadinimų – atitinkamai nuo 143 iki 346 (p. 170–171). Dar reikia pridėti ir smulkiają spaudą – tai proginės eilės, natos, laidojimo ar tuoktuvių proginiai pamokslai, akademiniai disputai, disertacijų santraukos, kalbos, pirmieji laikraščiai – vien XVI a. priskaičiuota 1138 pavadinimai (p. 175).

Skyriuje „Karaliaučiaus knygų rinkiniai ir kolekcionieriai“ – 7 straipsniai. R.G. Pesleris (Ralf G. Päsler)² labai išsamiai apžvelgia tris rankraščių rinkinius, buvusius Karaliaučiaus valstybinėje ir universiteto bibliotekose, miesto bibliotekoje ir Valstybės archyve. 1944 m. rugpjūtį po oro atakų neliko ne tik didelės dalies rankraščių, bet ir pačių katalogų, todėl šiandien fondų sudėtis nėra tiksliai žinoma. Paties autoriaus tyrinėjimais, taip pat remiantis kitų mokslininkų aprašymais, nustatyta kad, pvz., valstybinėje ir universiteto bibliotekose buvę Imanuelio Kanto (1724–1804), Johano Georgo Hamano (1730–1788), kitų mokslininkų rankraštiniai palikimai, Prūsijos senovės draugijos, Karaliaučiaus fizikos-ekonomikos mokslų draugijos archyvai. Šiandien išlikę universiteto proveniencijos rankraščiai saugomi Torunės universiteto bibliotekoje. Į Lietuvos mokslų akademijos biblioteką pa-

1 LMAB saugomas iš Valenrodų bibliotekos patekęs 20-ies sandų konvoliutas su trimis 1524 m. Karaliaučiuje išspausdintais vyskupo G. von Polentzo (1478–1550) proginiais Kalėdų, Velykų ir Sekminių pamokslais.

2 Ralfas G. Päsleris – šios serijos antro tomo, pasirodžiusio 2003 m., autorius. Monografijoje *Deutschsprachige Sachliteratur im Preussenland bis 1500 : Untersuchungen zu ihrer Überlieferung / Ralf G. Päsler. – Köln [etc.], 2003* apžvelgiama dalykinė literatūra vokiečių kalba Prūsijoje iki 1500 metų.

teko dalis Valstybės archyvo dokumentų. Apie Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje esančių rankraščių kilmę ir Maskvos bibliotekose esančius spaudinius dar nėra tikslių duomenų (p. 216).

Rankraščiams skirtame ir B. Jénigo (Bernhart Jähniġ) straipsnyje publikuojamas „Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Electoralis Brandenburgicae Regiomontanae“.

Apie vieną svarbiausių XVI a. bibliotekų – hercogo Albrechto Rūmų biblioteką, joje buvusius žymesnius leidinius, jų įsigijimo aplinkybes, kainas ir jos likimą rašo Nadežda Ševčenko (Nadejda Chevtchenko).

Janusz Tondelis nagrinėja aukcionų katalogus. Knygų platintojai pirmiausia buvo patys spaustuvininkai ir įrišėjai. Karaliaučiuje knygų aukcionai pradami rengti nuo XVII a., pirmasis įvyko 1663 m. Tokia įsigijimo forma tampa populiaria ir patogia, pvz., 1710 m. buvo surengti net 7 aukcionai. Straipsnio gale pateikiamas 1663–1800 m. vykusių 46 aukcionų sąrašai.

Septynmečio karo (1757–1763) metu rusų armijos užimtame Karaliaučiuje galiojo rusų administracijos potvarkiai. Pagal vieną iš jų į Rusiją buvo išgabenti penkių Karaliaučiaus bibliotekų rankraščių ir knygų fondų sąrašai; jie iki šiol ten tebėra. Kaliningrado matematikos profesorius Kazimiras K. Lavrinovičius, Maskvoje Valstybiniame senųjų aktų archyve išstudijavęs šių penkių Karaliaučiaus bibliotekų – Valenrodų, Slaptosios kanceliarijos, Universiteto, Miesto ir Pilies – katalogus, (iš viso apie 3000 puslapių, juose suregistruota apie 26000 spaudinių ir rankraščių), pateikia apibendrintą medžiagą apie XVIII a. minėtose bibliotekose buvusias knygas ir jų pobūdį.

Tobiaso Sticho straipsnis skirtas Albertinos profesoriaus, kolekcionieriaus Andrejaus Hedio (1640–1703) gyvenimui ir asmeninei bibliotekai, kurioje būta 3491 tomo, iš jų 9 inkunabulų (p. 428). Profesoriaus knygos buvo pažymėtos asmeniniu ekslibrisu. Tokiu ekslibrisu pažymėtų knygų Mokslų akademijos bibliotekos Retų spaudinių skyriaus proveniencijų kartotekoje suregistruota apie 40.

Apie Karaliaučiaus gimnazijos direktoriaus Gottholdo (Friedrich August Gotthold; 1778–1858) bibliotekos muzikalijų rinkinį rašo Holger Eichhorn.

Trečias skyrius – „1945/46 metų knygų paieškos Karaliaučiuje ir Rytprūsioose“. Ypatingą smalsumą kelia ilgus metus neskelbta informacija iš Rusijos archyvų ir bibliotekų. Šią spragą bando užpildyti Vadimas Kurpakovas straipsniu apie Karaliaučiaus knygų likimą Tarybų Sąjungoje po 1945 metų. P. 459 lentelėje matome 1946 m. kovo 14-os dienos protokolo išrašą, kur nurodoma, kaip paskirstomos 1857 dėžės su knygomis ir rankraščiais iš Karaliaučiaus. Jos tenka penkioms valstybinėms bibliotekoms: Rusijos valstybinei bibliotekai Maskvoje (50 %), Valstybinei istorijos bibliotekai Maskvoje (25%), Politechnikos bibliotekai Maskvoje (6%), Valstybinei užsienio literatūros bibliotekai Maskvoje (10%) ir Saltykovo-Ščedrino bibliotekai Leningrade (dabar Sankt Peterburgas; 8%). Vėliau mainais ar kitais keliais knygos atsidūrė kitose bibliotekose. Todėl šiandien Karaliaučiaus proveniencijos knygų yra Voroneže, Novosibirske. Deja, ne tik neaprašytų, bet dar tebedūlančių dėžėse. Čia pat norisi paminėti Rusijos mokslų akademijos bibliotekos Sankt Peterburge darbuotojos Jelenos A. Saveljevovos pranešimą, minėtoje konferencijoje sulaukusį ypatingo susidomėjimo. Nors pranešime apžvelgiamos Valenrodų proveniencijos knygos, autorė sulaukė klausimų ir apie kitas Karaliaučiaus knygas. Reikia paminėti, kad ši biblioteka turi 12 inkunabulų (6 tomai) su Valenrodų proveniencija ir apie 1000 tomų XVI–XIX a. leidinių.

Čia publikuojamas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos direktoriaus Juozo Marcinkevičiaus pranešimas apie Mokslų akademijos po karo organizuotas rankraščių ir senųjų spaudinių paieškoms ir gelbėjimo ekspedicijas Rytprūsijoje. Vienas tikslų buvo lituanistinių paminklų paieška ir gelbėjimas. Ekspedicijoms vadovavo Povilas Pakarklis. 1946 m. balandžio 8 d. komisijos nutarimu³ didžioji išgelbėtų rankraščių ir spaudinių dalis pateko į Mokslų akademijos biblioteką, kur knygos buvo trumpuoju aprašu sukataloguotos, o rankraščiai, sutvarkyti ir aprašyti, sudarė atskirą fondą *Borussica*.

Pravartu paskaityti buvusio Torunės universiteto bibliotekos darbuotojo Ježio Serčiko (Jerzy Serczyk) prisiminimus apie pokarį, knygų gelbėjimą, vėliau – darbą jas kataloguojant. Pasirodo, pirmasis šios įstaigos direktorius buvo dr. Stefanus Burhardtas (1899–1991), iki 1939 m. dirbęs Vrublevskių bibliotekos direktoriumi. Tai jis rūpinosi pargabentų knygų aprašymu, šiam tikslui pasikvietęs bibliotekininkų iš Vilniaus.

Ketvirtajame skyriuje „Karaliaučiaus proveniencijos fondai Europos archyvuose ir bibliotekose“ – pranešimai iš įvairių bibliotekų. Iš Kaliningrado universiteto bibliotekos – apie Valenrodų kolekciją, iš Torunės universiteto bibliotekos – apie visas Karaliaučiaus proveniencijos knygas (čia autorė Maria Strutyńska pateikia ne tik statistiką, bet ir priedą su ekslibrisų, lipdžių ir antspaudų fotografijomis, labai naudingą senųjų proveniencijų tyrinėtojams), iš Sankt Peterburgo – jau minėtas J.A. Saveljevos straipsnis apie valenrodianą; iš Lenkijos mokslų akademijos bibliotekos Gdanske (aut. Stefania Sychta) – apie Karaliaučiaus proveniencijos fondus. Apie vertingus senuosius Karaliaučiaus spaudinius, esančius Prūsijos paveldo slaptajame archyve Berlyne, rašo Klausas Garberis. Archyve saugomas vertingas XVI amžiaus konvoliutas su J. Bretkūno (1536–1602) išverstomis, J. Rėzos (1576–1629) parengtomis ir 1625 m. Lorenzo Segebade išspausdintomis Dovydo psalmėmis. Tame pačiame konvoliute irišta ir Simono Vaišnoro (apie 1545–1600) 1600 m. pas Osterbergerį pasirodžiusi *Margarita Theologica*. Čia dar kartą primenami mums svarbūs lituanistiniai dalykai: kad Martyno Mažvydo *Katekizmas* pasirodė 1547 Veinreicho spaustuvėje Karaliaučiuje, o vienas iš dviejų išlikusių egzempliorių su Karaliaučiaus valstybinės ir universiteto bibliotekos proveniencija yra Torunėje; kad Mažvydo pasekėjas kunigas Baltramiejus Vilentas (apie 1525–1587) 1579 m. pas Osterbergerį išleido *Enchiridioną* – Lutherio mažojo katekizmo vertimą. Skyriuje yra ir LMAB darbuotojų – Onos Bliūdžiūtės ir Dalios Bikauskienės – bandymas apžvelgti gausų iš Karaliaučiaus bibliotekų paveldėtą ir pokario ekspedicijų metu išgelbėtą XVI a. knygų fondą, saugomą Retų spaudinių skyriuje.

Penktame skyriuje – „tyrinėjimų kryptys ir perspektyvos“ – yra 6 straipsniai: Wojciecho Nowakowskio (Wojciech Nowakowski) – apie XVIII šimtmetyje prasidėjusius Prūsijos krašto archeologinius ir gamtinius tyrinėjimus, Džeimso Jakobo Fero (James Jakob Fehr) – apie Karaliaučiaus pietistų⁴, dviejų universiteto dėstytojų, pakreipusių I. Kantą religijos filosofijos linkme, Franco Alberto Šulco (Franz Albert Schultz, 1692–1763) ir Martino Knuceno (Knutzen, 1713–1751) raštus, Vernerio Starcko (Werner Stark) – apie Karaliaučiaus mokslininkų – Kanto, Herderio, Hamano – korespondencijos, manuskriptų paiešką ir publikavimą, Elžbietos Vojnovskos (Wojnowska) – trumpas pranešimas apie

3 P. 480 cit.: 1946 balandžio 8 komisija, kurią sudarė vadovas prof. V. Lašas iš Vytauto Didžiojo universiteto, J. Rimantas, Valstybinės centrinės bibliotekos direktorius, prof. A. Janulaitis, Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos direktorius ir LMAB atstovai – M. Burokienė ir J. Galvydis, nutarė spaudinius ir rankraščius taip padalyti: valenrodianą, lituanistiką, teisės ir ekonomikos veikalus perduoti LMAB, o Prūsijos istorijos ir politikos veikalus – Vytauto Didžiojo universiteto ir Valstybinei centrinei bibliotekoms.

4 Pietizmas [*> pietas*] – protestantizmo kryptis.

Karaliaučiaus muzikalijų paiešką Vilniuje, Varšuvoje ir Torunėje, Manfredo Komorovskio ir Hanspeterio Marti – apie universiteto disertacijų ir kitų smulkių proginių spaudinių apskaitos ir bibliografavimo galimybes.

Ypač įdomi paties sudarytojo straipsnyje aptariama virtuali Karaliaučiaus bibliotekų fondų rekonstrukcijos galimybė. 767-ame puslapyje pateikiamas Valenrodų bibliotekos atstatymo pagal senąsias signatūras nuo SS-8 iki SS-82 pavyzdys. Kol kas žinoma tik 26-ių nurodytų tomų dabartinė buvimo vieta. Tenka pripažinti faktą, kad daug knygų beviltiškai prarasta, o išlikusios gali būti labai toli viena nuo kitos.

Daugelis straipsnių iliustruoti lentelėmis, statistikos suvestinėmis. Tomo gale pateikiami asmenų ir įstaigų (archyvų, bibliotekų, muziejų) registrai.

Dalia Bikauskienė